

## A MAGYARORSZÁGON BESZEREZHETŐ MIKROSZÁMÍTÓGÉPES KÖNYVTÁRI, DOKUMENTÁCIÓS ÉS INFORMÁCIÓKERESŐ RENDSZEREK (VÁLOGATÁS). FŐBB JELLEMZŐK A FELHASZNÁLÓ SZEMPONTJÁBÓL

Ungváry Rudolf

Országos Széchényi Könyvtár

E közlemény mellékletében (külön füzetben) elsősorban azokat a programrendszereket mutatjuk be, amelyeket a tájékoztatási (információkereső) és dokumentációs (könyvtári, levéltári, irattári, múzeumi, egészségügyi stb.) gyakorlatban a dokumentumokhoz, tárgyakhoz és betegekhez kötött célinformációk kezelésére, illetve kölcsönzés- és címnyilvántartásra, valamint könyvtári oktatásra lehet felhasználni, feltéve, hogy 1986 elejéig tudomást szereztünk róluk. Szerepel ott továbbá néhány olyan, általánosabb célú adatbázis-kezelő rendszer, amely készítőik szerint információkeresési-dokumentációs célokra is alkalmas. A bemutatás jellemzőit úgy állítottuk össze, hogy a számítástechnikai szempontból laikus felhasználó eldönthesse: az ajánlott termékek mennyiben felelnek meg céljainak. A bemutatás sorrendjét a terméknevek betűrendje szabja meg.

Kizárólag a kész, kereskedelmi forgalomra érett, működőképes programokat vettük fel. A továbbfejlesztésükből, átalakításukból következő lehetőségeket — ha ehhez programozási ismeretek szükségesek — nem vettük figyelembe a jellemzők megállapításakor. A programrendszereknek — persze — az általuk közöltekén kívül még egy sor számítástechnikai szempontból fontos ismertetőjegyük van. A velük való megismerkedést azonban a "komoly érdeklődés" szakaszára hagyjuk. A felhasználó a tájékozódás első szakaszában talán nélkülözheti őket.

Bemutatónkban minden jellemzőt a *célinformációk* szempontjából igyekeztünk megragadni. Célinformáción itt az egy dokumentumhoz, tárgyhoz, személyhez vagy tényhez kötött adatelemek összességét mint a felhasználói szempontból az egyik legfontosabb keresési egységet értjük (függetlenül

attól, hogy a szóban forgó egységek részletei is lehetnek a keresés céljai). Így beszélhetünk valamely dokumentumot, múzeumi tárgyat, beteget leíró, továbbá levelezési vagy kölcsönzési (az olvasó és a dokumentum adatait tartalmazó) célinformációról.

Az általunk értelmezett célinformáció fogalom szorosan összefügg a programrendszerek rendeltetésével (*főfeladat*), amit a bemutatás 2. rovatában adtunk meg. E rovat tartalma alapján készült a programrendszerek felhasználási cél szerint rendezett tematikus, tárgyi mutatója (*1. táblázat*)\*.

E mutató különféle rendeltetésű termékei között feltűnően kevés a külföldiek száma (4 db, kb. 10%). Közülük kettő (DATAMAT, SPECIBL) adaptáció, egy (SUPERBASE) pedig valójában alkalmatlan vérbeli dokumentációs/tájékoztatási feladatok megoldására. Egyedül a MICRO-ISIS — az UNESCO ingyen megszerezhető programcsomagja — tekinthető korszerű terméknek. A mai nyugat-európai, de különösen az amerikai termékválaszték ismeretében ez a helyzet a hazai számítástechnikai beruházáspolitikai súlyos hiányosságára hívja fel a figyelmet. Főként a könyvtári célú programok terén van elmaradás.

A hazai kínálat — látszólagos bősége ellenére — tulajdonképpen szegényes; a speciális rendszerek ugyanis túlságosan is speciálisak, az általánosnak hirdetett rendszerek viszont nem elég általánosak.

Az előbbieket nemcsak az adott speciális feladat megoldására készülték — ez egyáltalán nem kifogásolható —, hanem ráadásul még az adott vállalati-szervezeti környezet pillanatnyi igényeire is leszű-

\* A táblázatokat lásd a melléklet végén.

kítették az alkalmazhatóságot: mintha a feladat megoldására sem más környezetben, sem más időpontban nem is kerülhetne sor. Pedig köztudott, hogy az igények ugyanazzal a feladattal kapcsolatban változnak. Ezt figyelmen kívül hagyva készülnek olyan termékek, melyek nemcsak hogy más vállalatnál nem alkalmazhatók lényegében ugyanarra a célra, de idővel még az adott környezetben is (a következő átszervezéstől kezdve) használhatatlanokká válnak.

Az általános programok lényegében a vállalati-irányítási (üzemviteli) adatbázis-kezelő rendszerek elveit követik, s az általánosítást illetően legfeljebb a szöveges információk keresésére vannak tekintettel. Készítói azonban — többek között — még katalógizálási feladatok megoldására is ajánlják őket, de aki a katalógusokra jellemző tulajdonságokat akarja kicsiholni belőlük, vért izzad, míg valami eredményre jut. Pedig az egyes hazai alkalmazási feladatok összehasonlító elemzése, vagy akár a külföldi, általános célú információkereső és dokumentációs célú programrendszerekről közölt cikkek\* tanulmányozása alapján az ilyen rendszerek ugyanakkora fáradtsággal készíthetők el, mint kevésbé rugalmasan alkalmazható jelenlegi változataik. Minden jel arra utal, hogy legfeljebb a Magyarországra jutott általános célú adatbázis-kezelő rendszerekről szereztek a készítők tudomást (dBASE, SUPERBASE, DATAMAT stb.), melyek azonban inkább félretájékoztatták őket, hiszen ezeknek a rendszereknek az alapfilozófiája inkább üzemviteli-igazgatási ("management") jellegű — az ezzel többnyire együtt járó állandó mezőhosszúságokkal, szűkös szótárkezelési, állománymegjelenítési, tételserkesztési és listázási lehetőségekkel. Ezek között a termékek között jóformán alig akad, melyet akárcsak egyetlen könyvtári feladat megoldására úgy lehetne generálni, hogy a ténylegesen felmerülő igényeknek és a szabványos követelményeknek eleget tegyenek. Pedig egy általános rendszertől legalább közelítő megoldások várhatóak volnának.

Mind az általános, mind a speciális programok jelentős része az információkeresés céljait hivatott kielégíteni. Ezzel szemben a mikroszámítógépeken, különösen a hazai forgalomban található típusokon a kis tárolási kapacitás következtében éppen ez a feladat oldható meg a legkevésbé, és ez a legkevésbé fontos. Ennél sokkal fontosabbak volnának az olyan programok, amelyek a nyilvántartási kartonok félautomatikus előállításának megvalósítását, a manuális

munkával készülő jegyzékek, címezések, tájékoztatók készítésének gépi megoldását, könyvtárakban a szabványos dokumentumleírások kezelését segítenék elő. Számos speciális feladatot (pl. a kölcsönzések nyilvántartását, a szerzeményezést, a levelezés-nyilvántartást, a leltári ellenőrzést stb.) a sok helyett egyetlen általános adatbázis-kezelő rendszer felhasználásával is meg lehetne oldani, ha volna ilyen a hazai piacon.

Nagyon kevés tehát az olyan "köztes" termék, amely megfelelőnek mondható. Közülük néhány jól is alkalmazkodott az adott körülményekhez (mint pl. a félautomatikus körülmények között működő INFDO, speciális CÍMLEÍRÓ, KARDEX, NEKTÁR, vagy az általánosabb, ABC 64, KATALOG, SPECIBL). A többire összefoglalóan érvényes: vagy nem eléggé általános, vagy felesleges mértékben speciális.

Ami a géptípusokat (9. rovat) illeti, a Commodore-64-hez készült szoftvertermékek száma feltűnően nagy, ami megint csak nem volna baj, ha ezzel párhuzamosan elegendő szoftver állna rendelkezésre, például az IBM PC vagy a vele kompatibilis, hazai gyártású PROPER 16 számára. (A géptípusok esetén terjedelmi okokból a bemutatásban nem részleteztük a szükséges konfigurációt. A beszerzési adatok alapján — mindenütt megadtuk a tájékoztatásra illetékes nevét és telefonszámát — az érdeklődő hamar tisztázhatja ezt a kérdést.) A géptípusok szerinti mutatót a 2. táblázat tartalmazza.

Viszonylag kevés az olyan termék is (13. rovat), amelyet a felhasználó valóban minden számítástechnikai szakismeret nélkül, természetes nyelvismeretére és a gép kezelésének ismeretére támaszkodva generálhat a saját céljaira. *Generáláson* mindig azt a tevékenységet értettük, amelyet végre kell hajtani ahhoz, hogy az adott célra a felhasználó által igényelt változat előálljon. Bár mindegyik programrendszer készítői érthetően kihasználták a mikrogépek adta párbeszéd lehetőségét, a programok megtanulása és kezelési kényelme meglehetősen különböző. A kezdő felhasználó elsősorban a számára gyakran szükséges kisebb változtatások és új adatbázisok létrehozásakor kerül nehézségek elé. A megtanulhatóság három fokozatával a 3. táblázatban jellemeztük az egyes termékeket (nehéz, ha betanítás vagy kézikönyv használata szükséges; közepes, ha némi segítség szükséges; könnyű, ha a képernyő alapján közvetlenül, minden további tájékoztatás igénybevétele nélkül a kezelés minden részlete gyorsan megismerhető). A megtanulhatóság értékelésekor nem vettük figyelembe annak a feladatnak a nehézségi fokát, melynek automatizálásához az adott termék készült. Egy bibliográfiai célú alkalmazás sokkal hosszabb előkészítést igényel pél-

\* Néhányukról a Beszámoló c. rovatban (357–394.p.) található tömörített fordításokat és annotált bibliográfiát az érdeklődő olvasó. A termékek vonatkozásában különösen Burton és Gates áttekintése érdemel figyelmet, a dokumentációs-bibliográfiai és vállalati-üzemviteli rendszerek összehasonlító elemzését illetően pedig a *Tagg*-tanulmány.

dául, mint amikor csak címnyilvántartás a feladat. A termék kezelése szempontjából azonban mindkét esetben az a helyzet, hogy vagy eligazodik a képernyő alapján a felhasználó, amikor generálja az adatbázisát, vagy ezenkívül is szüksége van valamire (kézikönyvre és/vagy betanításra).

A 4. táblázat a készítők (forgalmazók) neve szerinti mutatót tartalmazza. Nem szerepelnek a termékek jellemzői között a keresési és feldolgozási időkre vonatkozó adatok. Egyrészt azért, mert ellenőrizhető értékekhez csak nehezen jutottunk

hozzá. Másrészt azért, mert a különböző gyártmányú mikroszámítógépeken ezek az idők annyira különbözők lehetnek, hogy nem sok értelme van az összehasonlításnak. Ami egy IBM PC-n 20-30 000 tétel esetén néhány perc, az Commodore-64-en 400-800 tétel esetén akár fél órát is igénybe vehet (például a teljes állomány megjelenítéséhez szükséges rendezés). Mindebből az is következik, hogy – főleg a Commodore-64 – inkább az ismétlődő kézi munkák kiváltására, afféle "intelligens" írógépként használható, semmint a szűkebb értelemben vett retrospektív információkeresésre.

*UNGVÁRY Rudolf: A Magyarországon beszerezhető mikroszámítógépes könyvtári, dokumentációs és információkereső rendszerek (válogatás). Fontosabb jellemzők a felhasználó szempontjából*

*UNGVÁRY, R.: Microcomputerized library-, documentation- and information retrieval systems available in Hungary (selection). The most important attributes from the view-point of the user*

Az 1986 elejéig ismertté vált szoftvertermékek külön-külön adatlapokon rögzítve szerepelnek az összeállításban. A kereskedelmi (ár, forgalmazó, referenciák stb.), szerkezeti (forrásnyelv, tárolóképesség, mezőszerkezet, jelkészlet stb.), kezelési (beviteli formátum, megtanulhatóság, menüszerkezet stb.), keresési-megjelenítési (logikai kapcsolatok, csonkolás, találatrend, katalógus, szótár stb.) és szolgáltatási (nyomtatás, szelektív információterjesztés, statisztika, archiválás, kezelési útmutató stb.) jellemzőket úgy állítottuk össze, hogy a számítástechnikai szempontból laikus érdeklődő eldönthesse: az ajánlott termékek mennyiben felelnek meg az igényeinek.

A kínálatot az jellemzi, hogy a speciális rendeltetésű rendszerek többnyire túlságosan speciálisak, az általános célú rendszerek pedig nem elég általánosak. Az előbbieket túlságosan leszűkítették a pillanatnyi vállalati igényekre; a környezet változásakor jelenlegi formájukban már nem használhatók. Az általános célú programok lényegében a vállalati-irányítási (üzemviteli) adatbázis-kezelő rendszerek elveit követik, a megjelenítési igények csak korlátozottan elégíthetők ki velük.

Each software product introduced until the beginning of 1986 has its own data-sheet included in the summary. The commercial (price, distributor, references, etc.), structural (resource language, storage capacity, field structure, set of signals, etc.), retrieval and output (logical relations, truncation, order of findings, catalogue, vocabulary, etc.) and service (printing, SDI, statistics, archiving, instruction manual, etc.) attributes are specified so that anyone interested will be able to decide: how far the offered products meet his requirements.

The leading feature of the software supply is that special-purpose systems are more or less too specific, while all-purpose systems are not universal enough. The former ones have been limited to meet the companies' current needs: in this way any change on environment makes them useless in their present forms. As far as general-purpose programs are concerned, they adopt the principle of commercial data base management systems, therefore the possibility for satisfying output requirements is restricted.

\* \* \*

\* \* \*

*УНГВАРИ, Р.: Библиотечные, документальные и информационно-поисковые системы, доступные в ВНР для микро-ЭВМ (подборка). Важнейшие особенности с точки зрения потребителя*

В подборке на отдельных рабочих листах приведены характеристики программных систем, которые стали известны в ВНР до начала 1986 года. Подбирались следующие характеристики: торговые аспекты (цена, распределитель и т. д.), структурные аспекты (исходный язык, объем памяти, структура полей, набор символов и т. д.), аспекты управления (формат ввода, изучаемость, структура меню и т. д.), аспекты поиска и воспроизведения (логические связи, усечение, порядок результатов поиска, каталог, словарь и т. д.), аспекты услуг (распечатка, ИРИ, статистика, архивация, инструкция). Эти характеристики составлены таким образом, чтобы потребители, незнакомые с вычислительной техникой, могли определить, насколько соответствуют их запросам предложенные системы.

Предложение характеризуется тем, что системы специального назначения узко специализированы, а системы общего назначения недостаточно общие. Первые слишком сужены в соответствии с запросами предприятий в данный момент; при изменении среды в настоящей форме они уже не могут применяться. Программы общего назначения, по сути дела, соответствуют принципам систем управления базами данных для делопроизводства, потребности в различных формах вывода только ограниченно могут быть удовлетворены ими.

\*\*\*

*UNGVÁRY, R.: Die in Ungarn erhältlichen bibliothekarischen, dokumentarischen und Informationsrecherchesysteme für Mikrocomputer. Wichtigste Merkmale aus der Sicht des Anwenders*

Es wurde eine Auswahl der bis Anfang 1986 bekannt gewordenen Softwareprodukte auf gesonderte Formulare zusammengestellt. Die Handelsmerkmale (wie Preis, Vertrieb, Referenz, usw.), Strukturmerkmale (wie Programmiersprache, Feldstruktur, Zeichenvorrat, usw.), Bedienungsmerkmale (wie Eingabeformat, Erlernbarkeit, usw.), Such- und Ausgabemerkmale (wie logische Operationen, Freitextsuche, Reihenfolge der Treffer, Katalog, Wörterbuch, usw.) sowie sonstige Dienstleistungen (wie SDI, Statistik, Archivierung, Bedienungsanleitung, usw.) wurden zusammengestellt, dass der rechentechnisch unerfahrener Interessent entscheiden kann: inwieweit die angebotenen Produkte seinen Bedürfnissen entsprechen.

Die vorhandenen speziellen Systeme sind meistens zu spezifisch und selbst die Systeme mit allgemeiner Zielsetzung sind nicht genügend allgemein. Die ersteren wurden allzu starr an die momentanen Bedürfnisse angepasst; bei geringster Änderung der Umgebung sind sie in ihrer jetzigen Form unbrauchbar. Die allgemeinen Systeme folgen im Wesentlichen den Prinzipien den Data-Base Management Systems und können die verschiedenen Anforderungen gegenüber dem Ausgabe- und Listenformat nur beschränkt erfüllen.

\*\*\*